

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА

№ 1-2 (159-160)

2016

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор   Анатолій Рачок
Редактор   Єлизавета Вінницька
Макет   Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка   Володимир Кекух
                                     Євген Скрипка

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами

Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16
2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
"Національна безпека і оборона"
обов'язкове

Фотографії:

Усі фотоматеріали, вміщені
в цьому виданні,
взяті із загальнодоступних джерел.

© Центр Разумкова, 2016

Видання журналу здійснене
за сприяння Уряду Швеції

SWEDEN

З М І С Т

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА РИНКУ ЄС	2
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА РИНКУ ЄС: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ (Аналітична доповідь Центру Разумкова)	3
УКРАЇНА НА РИНКУ ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ І СТИМУЛИ РОЗВИТКУ	18
ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: СТАРІ БОРГИ І НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ (Фахова дискусія)	24
<i>Микола МАРТИНЕНКО, Валерій ГЕЄЦЬ, Олександр КІРШ, Михайло НЕПРАН, Дмитро ЛЯПІН, Борис СОБОЛЄВ, Олександр САВЧЕНКО, Ерик НАЙМАН, Володимир БОДРОВ, Ігор ШУМИЛО, Юрій ПРОЗОРОВ, Олег УСТЕНКО, Лідія ШИНКАРУК, Захарій ВАРНАЛІЙ</i>	
ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ НА РИНКАХ ЄС: КОРОТКО- ТА ДОВГОСТРОКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ (Заочний Круглий стіл)	30
<i>Юлія ВЕНГЕРОВИЧ, Олександр ВЛАСЮК, Аргіта ДАУДЗЕ, Сесілія МАЛЬМСТРЬОМ, Михайло НЕПРАН, Крістофер А. ХАРТВЕЛЛ</i>	
СТАТТІ	
ФІНАНСОВІ ІНСТИТУТИ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ <i>Захарій ВАРНАЛІЙ</i>	40
ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА <i>Захарій ВАРНАЛІЙ</i>	50
ПРІОРИТЕТИ І МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ НА РИНКУ ЄС <i>Тамара ОСТАШКО</i>	60
ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС <i>Лідія ШИНКАРУК</i>	69
ПОЛІТИКА РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ І СПРІЯННЯ ЗРОСТАННЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ЄС <i>Олександр ШНИРКОВ</i>	77

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Лідія ШИНКАРУК,
член-кореспондент НАН України

Угода про асоціацію України з ЄС, що містить положення про створення Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ)¹, надає можливість як покращити доступ українських промислових товарів на ринки ЄС, так і здійснити дерегуляцію національної економіки та запровадити заходи сприяння конкуренції. Іншими словами: Угода про асоціацію надає вітчизняній промисловості інструменти для трансформацій, ефективного розвитку та освоєння ринку ЄС, але як ними скористається Україна – залежить від неї самої.

Так, перспективність і переваги асоціації для промислового сектору можуть бути реалізовані лише за умови формування і здійснення державної економічної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національного товаровиробника з урахуванням відповідних світових і європейських тенденцій.

Важливо також враховувати історичний досвід країн ЦСЄ, адже рівень досягнутого ними успіху в розвитку промисловості в умовах євроінтеграційних процесів був істотно різним. Це означає, що основою інституційних реформ у процесі імплементації Угоди про асоціацію повинні бути насамперед національні інтереси України і створення реальних передумов розширення присутності країни на зовнішніх ринках.

Світові тенденції розвитку промисловості: виклик для України

Процес імплементації Україною Угоди про асоціацію збігся в часі з масштабними змінами геополітичної та гео економічної карти світу, позначених змінами характеру, способів організації та технологій промислового виробництва. Завдяки швидкому індустріальному піднесенню окремі країни, що розвиваються, стають новими потужними гравцями світової економіки та політики. До утворених в середині ХХ ст. світових центрів сили на початку ХХІ ст. додалися такі країни, як Китай, Індія, Бразилія. Вони дедалі більше впливають на всі світогосподарські тренди, зумовлюючи прояви економічного націоналізму і протекціонізму у країнах Старого світу.

ЄС у своїй стратегії “Європа 2020. Стратегія гармонійного, сталого та всеосяжного зростання” визначив курс на посилення ролі промисловості у зростанні економіки Союзу і поставив завдання збільшення частки промисловості з нинішніх 16% до 20% ВВП. Промислова політика віднесена до однієї з семи

головних ініціатив Стратегії, а її мета визначена як створення найкращих умов для збереження та розвитку сильної, конкурентоспроможної і диверсифікованої виробничої бази Європи, а також підтримка переходу виробничих секторів до вищої енергетичної і ресурсної ефективності². Своєю чергою, Уряд Великої Британії заявив орієнтир на повернення (*re-shoring*) підприємств і робочих місць зі Сходу на Захід – завдяки покращенню бізнес-клімату і забезпеченню доступу до надійних і дешевих джерел енергії³.

Особливо акцентується сьогодні увага на важливості розміщення виробничих потужностей у межах національних юрисдикцій, що обумовлено, з одного боку, надзвичайно сильним впливом промисловості на генерування та ефективність економічної діяльності в інших сферах, а з іншого – намаганням максимізувати частку доданої вартості, створеної всередині країни.

У політиці ЄС стосовно промислового розвитку значна увага надається захисту довкілля від шкідливого впливу промислових виробництв. Загалом налічується

¹ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – Сайт Кабінету Міністрів України, http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf.

² Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission, 2002, COM(2010) 2020 final.

³ Cameron D. (2014). World Economic Forum (Davos) 2014: speech by David Cameron, <https://www.gov.uk/government/speeches/world-economic-forum-davos-2014-speech-by-david-cameron--2>.

близько 30 нормативних документів (директив і регламентів) природоохоронного характеру, серед яких особливо важливою для промисловості є Директива № 2010/75 ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень), яка встановлює правила запобігання та контролю забруднення, що виникає в результаті промислової діяльності.

У результаті здійснення виваженої, системної спільної політики ЄС його промисловість демонструє високий рівень розвитку та конкурентоспроможності, про що свідчить, зокрема, досить оперативне подолання наслідків світової економічної кризи 2008-2009рр. Станом на 2012р., промисловість ЄС-28 лише дещо не досягла докризового рівня, а найбільш вагоме промислове зростання демонстрували Польща (+30%), Німеччина (+7%), Словаччина (+4%).

Окремо слід зауважити, що одним з головних факторів конкурентоспроможності стає технологічна структура промислового комплексу країни. На цей час у промисловості розвинутих країн вже домінує V технологічний уклад з елементами наступного – VI укладу⁴. Загалом, це відповідає постіндустріальному типу виробництва і створює можливості та конкурентні переваги в таких сферах, як складна обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, авіаційна промисловість, сучасні види озброєнь, роботобудування, нові матеріали тощо.

Організація промислового виробництва в передових країнах світу характеризується поєднанням економічної діяльності великих компаній (корпорацій) і малих та середніх підприємств, а також – виваженим впливом держави, який здійснюється в межах відповідного законодавства та не порушує принципу доброчесної конкуренції.

Зокрема, в ЄС напрацьований розвинутий корпус нормативних документів, на базі яких здійснюється спільна конкурентна політика Євросоюзу та які мають бути імplementовані в українське законодавство. Це має створити правову основу виконання заходів з підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, зокрема – в частині зниження її ресурсомності і впровадження інновацій⁵.

Україна: проблеми промислового сектору

Багатоукладність економіки. Головною рисою і водночас – головним структурним недоліком української економіки є її технологічна багатоукладність з виразним переважанням низьких рівнів технологій. Так, на цей час технологічний рівень вітчизняного виробництва на 95% перебуває в межах III та IV укладів, з характерним домінуванням залізничного транспорту, чорної металургії, електроенергетики, неорганічної хімії, універсального (неспеціалізованого) машинобудування, енергетики на основі вугілля. IV уклад представлений в таких напрямках, як органічна хімія і полімерні матеріали, кольорова металургія, нафтопереробка, автомобілебудування, точне машинобудування і приладобудування, традиційний ВПК, автоперевезення.

Частка V укладу в загальній структурі національної економіки становить лише близько 3-5%. Отже, Україна відстає від ЄС фактично на два технологічні уклади.

При цьому, структура інвестицій в основний капітал промисловості за технологічними секторами свідчить, що їх розподіл не лише не сприяє кардинальному покращенню структури переробної промисловості в напрямі підвищення частки продукції вищих технологічних переділів, але й закріплює і відтворює її технологічну відсталість (таблиця “Зв’язок інвестицій і технологій, експорту і реалізації”⁶).

Так, у 2013р. інвестиції в сектори з низьким та середньонизькими рівнями технологій становили 75,9%, а в сектори з рівнями технологій від середнього до високого – близько 24%, у т.ч. у високотехнологічний сегмент – лише 5,4%. У 2014р. ситуація була подібною: зокрема, в січні-вересні капітальні інвестиції у високотехнологічні сектори становили близько 7%, у середньовисокотехнологічні сектори – близько 14%. Розподіл інвестицій за технологічними секторами змінювався нерівномірно, однак, у цілому інвестиції в сектори з рівнями технологій від середнього до високого становлять лише незначну частку їх загального обсягу.

Зв’язок інвестицій і технологій, експорту і реалізації

Структура інвестування					
Інвестиції в основний капітал:	100,0	100,0	Прямі іноземні інвестиції:	100,0	100,0
Низький рівень технологічності	40,5	41,4	Низький рівень технологічності та		
Середньонизькотехнологічні	36,5	34,5	Середньонизькотехнологічні	79,7	69,8
Середньовисокотехнологічні	18,4	18,7	Середньовисокотехнологічні та		
Високотехнологічні	4,6	5,4	Високотехнологічні	20,3	30,2
Структура реалізації та експорту					
Реалізація:	100,0	100,0	Експорт:	100,0	100,0
Низький рівень технологічності	33,6	40,4	Низький рівень технологічності	19,4	23,1
Середньонизькотехнологічні	43,5	38,1	Середньонизькотехнологічні	51,2	49,6
Середньовисокотехнологічні	19,4	17,6	Середньовисокотехнологічні	26,9	19,9
Високотехнологічні	3,5	3,9	Високотехнологічні	2,6	7,4

⁴ Технологічний уклад – сукупність технологій, характерних для певного рівня розвитку економіки, в т.ч. промислового виробництва; зміна укладів визначається досягненнями науково-технічного прогресу.

У розвинутих країнах домінування III укладу (чорна та кольорова металургія, суднобудування, залізничний транспорт, неорганічна та органічна хімія, полімерні матеріали, тощо) припадало на повоєнні роки; IV уклад (автомобілебудування, літакобудування, нафтопереробка та нафтохімія, дротяний телефонний зв’язок та ін.) – вичерпав потенціал швидкого розвитку в середині 1970-х років. З 1970-х років відбулося становлення V укладу (його ядро – електронна промисловість (мікроелектронні компоненти), виробництво обчислювальної техніки, інформаційні технології, телекомунікації, зокрема оптико-волоконні засоби передачі інформації, програмне забезпечення, роботобудування, розвиток галузей хімічного синтезу на основі переробки природного газу). З 1990-х років з’являються елементи VI укладу – біо- і нанотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі тощо. Відбувається конвергенція нано-, біо- та інформаційних технологій.

⁵ Докладно див. статтю О.Шниркова “Основи політики регулювання конкуренції на ринку ЄС і програми забезпечення конкурентоспроможності та інновацій в ЄС”, вміщену в цьому журналі.

⁶ Складено за: Science, technology and innovation in Europe 2010 edition/ European Commission, p.134, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-10-225/EN/KS-32-10-225-EN.PDF.

За результатами 2013р., частка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в сектори з підвищеним рівнем технологічності становила близько третини їх загального обсягу, спрямованого в переробну промисловість України; станом на 1 жовтня 2014р. – близько 16%. Спостерігається також зниження загальних обсягів ПІІ в зазначені сектори – як і зменшення ПІІ в Україну загалом, зумовлене несприятливим інвестиційним кліматом, корупцією, низьким рівнем захисту прав власності, а також – військовими діями на території країни.

Наведені характеристики розподілу інвестицій за технологічними секторами економіки зумовлюють відтворення відповідних пропорцій у структурі готової продукції за технологічним рівнем виробництва (щодо випуску, реалізації та експорту, а також валової доданої вартості за видами діяльності). У 2013р. у структурі реалізованої продукції переробної промисловості України частка низькотехнологічної продукції становила 40,4%, середньонизькотехнологічної – 38,1%. Подібною є картина з технологічною структурою експорту товарів переробної промисловості країни – в цілому низькотехнологічний і середньонизькотехнологічний експорт становив у 2013р. понад дві третини.

Для порівняння: у 2010р. частка високотехнологічної і середньовисокотехнологічної індустрії 27 країн – членів ЄС становила 47% (12% і 35%, відповідно)⁷ – тоді як аналогічний показник вітчизняної індустрії (середній показник за 2000-2011рр.) – лише 29,7%. Отже, це порівняння свідчить про менш якісну структуру української переробної промисловості.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що промислова діяльність в Україні, через її технологічну відсталість, втрачає привабливість для інвесторів і кредиторів, порівняно з іншими видами діяльності (діаграма “Обсяг інвестицій в економіку України...”⁸). Вони віддають перевагу менш ризикованим, менш капіталомістким, більш прибутковим і, відповідно, більш привабливим сферам вкладання коштів.

Наведені розрахунки та порівняння показують важливість усунення аномальної технологічної багатокладності та технологічної архаїчності вітчизняної промисловості, які постійно відтворюються та гальмують динамічний розвиток

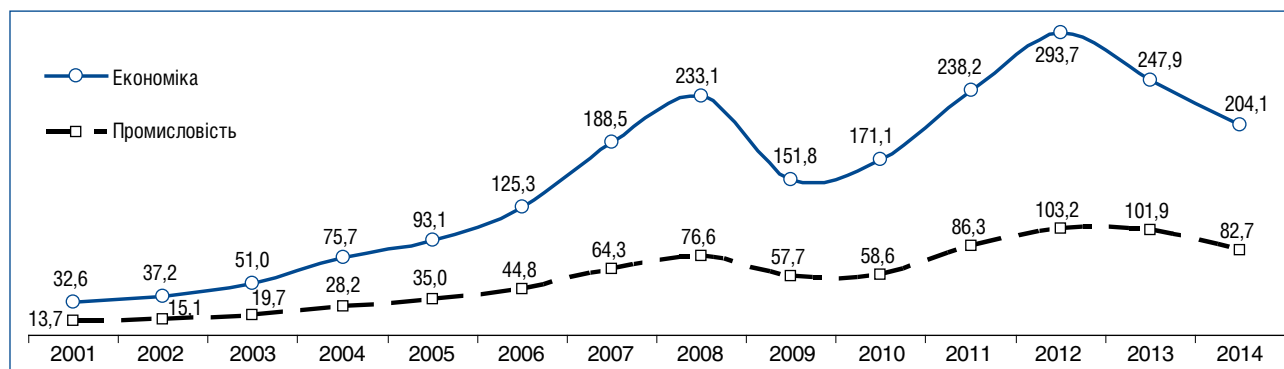
продуктивних сил країни, підвищення якості економічного зростання, а також – демонструють неспроможність вітчизняної виробничої бази до впровадження новітніх технологічних розробок.

Сегмент економіки, що охоплює високотехнологічні види промислової діяльності та наукомісткі послуги, становив у 2014р. близько 28,6% світового ВВП (максимальний рівень – 30,0% у 2002-2003р.). У деяких розвинутих економіках концентрація наукомісткої високотехнологічної індустрії (КТІ-індустрії – від англ. *knowledge- and technology-intensive*) є більшою: в Ізраїлі – 40,7%, США – 39,3%, Ірландії – 38,9%, Великій Британії – 36,7%, Бельгії – 35,9%, Швеції – 35,7%, Австралії – 34,2%, Франції – 34,0%, Японії – 29,8%, в ЄС у цілому – 30,5%. Частка доданої вартості КТІ-індустрії у структурі вітчизняного ВВП становила у 2014р. 24,4%, з переважанням наукомістких послуг над *high-tech* індустрією. Загалом, було започатковане скорочення розриву між показниками України і світовими показниками (діаграма “Частка доданої вартості наукомістких послуг та хай-тек індустрії у структурі ВВП України, країн ЄС і світу”⁹), однак цій позитивній тенденції завдала істотної шкоди глобальна криза та її наслідки, що зберігалися впродовж 2009-2011рр.

Низький рівень диверсифікації зовнішньої торгівлі. Серйозним викликом промисловості України є слабка диверсифікація географічної структури торгівлі. Одним з основних її експортних ринків у 2002-2012рр. залишалася Росія з часткою близько 25%, тоді як частка країн ЄС зазнала певного скорочення і лише останніми роками спостерігається скорочення частки ринку Росії і зростання ринку ЄС та третіх країн (діаграма “Географічна структура експорту України у 2002-2013 рр.”¹⁰).

Незначна частка промисловості у створенні доданої вартості. Україна належить до числа країн, які характеризуються зниженням частки промисловості у створенні доданої вартості, поступаючись сфері послуг. У 2001-2013рр. частка промисловості скоротилася з 33% до 20% переважно за рахунок зниження частки переробної промисловості з 21,3% до 11,2%, натомість частка добувної промисловості до 2012р. зросла з 5% до 6% (таблиця “Частка промисловості у сукупній доданій вартості економіки України”¹¹).

Обсяг інвестицій в економіку України у фактичних цінах, млрд.грн.

⁷ High technology and medium-high technology industries main drivers of EU-27's industrial growth. – Eurostat statistics in focus, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-001/EN/KS-SF-13-001-EN.PDF

⁸ Джерело: Держстат України. – Сайт Держстату, <http://ukrstat.gov.ua>.

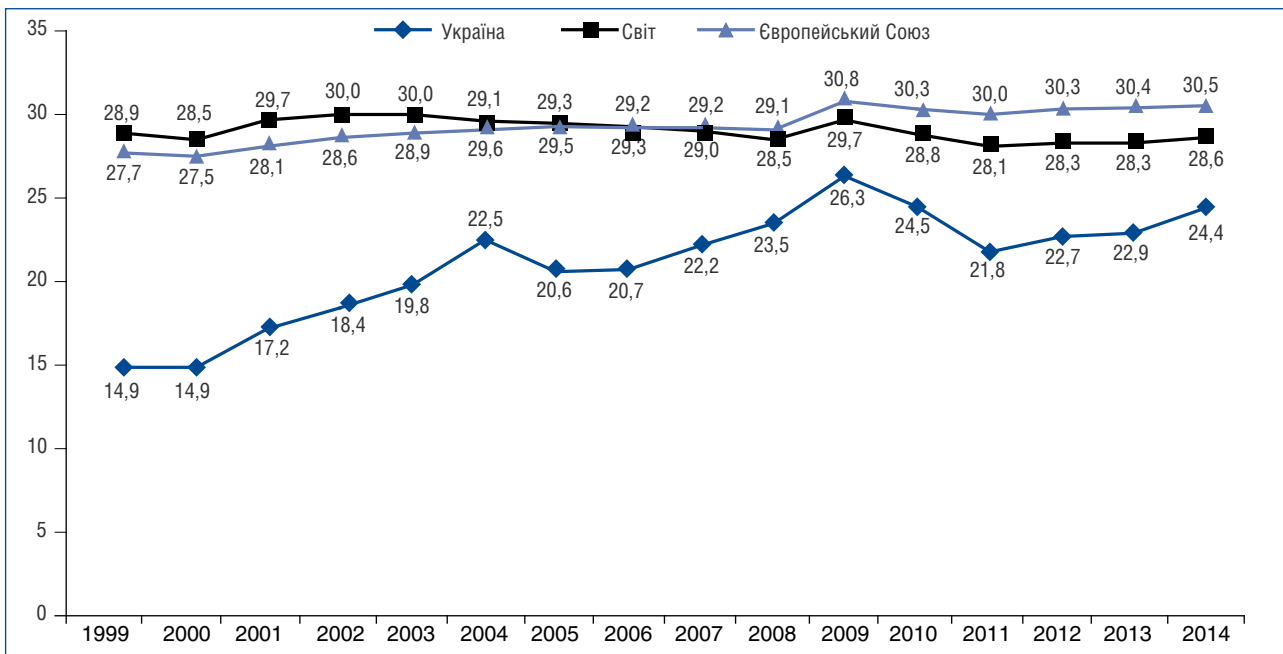
⁹ Розраховано за: National Science Board. 2016. Arlington, VA: National Science Foundation Science and Engineering Indicators 2016 (NSB-2016-1), <http://www.nsf.gov/statistics/2016/nsb20161/#/report>; World Bank. World Development Indicators database, <http://databank.worldbank.org/>

¹⁰ Джерело: Держстат України. – Сайт Держстату, <http://ukrstat.gov.ua>

¹¹ Розраховано за: Національні рахунки України за 2009р.: Статистичний збірник. – Держстат України, Київ, 2011, с.42; Національні рахунки України за 2013р.: Статистичний бюлетень. – Держстат України, Київ, 2014, с.6.

Частка доданої вартості наукомістких послуг та хай-тек індустрії у структурі ВВП України, країн ЄС і світу (1999-2014 рр.), %

Частка промисловості у сукупній валовій доданій вартості економіки України, %

Вид економічної діяльності	2001р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Промисловість	33,0	27,0	22,0	22,0	22,0	20,0
Добувна промисловість	5,0	6,0	6,0	6,0	x	x
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	x	x	x	x	6,0	5,0
Переробна промисловість	21,0	17,0	13,0	12,0	12,0	11,0
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	7,0	4,0	4,0	4,0	x	x
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	x	x	x	x	3,0	3,0
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	x	x	x	x	0,5	0,5

Загалом, промисловість України з 1990р. з 2012р. переживає вже третій – після періоду трансформаційного спаду 1990-х років і глобальної кризи 2008-2009рр. – період різкого скорочення, зменшившись у 2014р. на чверть, порівняно з докризовим 2007р.¹²

У структурі промисловості найбільше зменшилася додана вартість переробної промисловості. Це зменшення, викликане світовою фінансовою кризою, почалося у 2008 р. (-5%) і набуло катастрофічних розмірів у 2009 р. (-22%). Певне відновлення 2010-2011рр. не перекрило вказане падіння, а повернення з 2012р. тенденції скорочення призвело до зменшення ВДВ на 34%. Для більшості країн ЄС, попри помітне скорочення виробництва у 2009 р., наслідки кризи загалом виявилися більш помірними, а в Польщі, завдяки безупинному зростанню навіть у період глобальної кризи, вдалося досягти збільшення виробництва цієї галузі на 37%, тоді як у Словаччині зростання у промисловості складало 17%.

Спад промислового виробництва в Україні (діаграма “Індекс промислового виробництва України...”¹³) у 2012-2013рр. мав не лише економічне, але й політичне підґрунтя, а з 2014р. – ще й військове. Економічна складова зумовлена наростанням зношеності основного капіталу в реальному секторі і тривалою втраченою конкурентних позицій на ринку через збільшення технологічного відставання.

Політична ж складова пов'язана з системною неефективністю державної влади та управління, яка проявлялася і проявляється сьогодні в неефективній реалізації задекларованого ще з 2000р. курсу на європейську інтеграцію. Наслідком військової складової стала анексія Росією Криму та воєнні дії на Сході України. Це призвело до різкого скорочення обсягів випуску промислової продукції, понад третини потужностей з виробництва якої розташована в зоні воєнного конфлікту.

Скорочення промислового виробництва у 2014р. пов'язано з низкою обставин, що стали безпосереднім наслідком бойових дій. Серед них:

- повне фізичне руйнування, за оцінками Уряду, близько 10% промислових потужностей та зупинка виробництва на близько 25% виробничих потужностей України, розташованих на території Донецької і Луганської областей¹⁴;
- порушення логістики та розрив коопераційних зв'язків між суміжними виробництвами на вказаній території внаслідок фізичного руйнування об'єктів енергетичної і транспортної інфраструктури, насамперед залізничної;
- демонтаж та вивезення обладнання низки стратегічних великих підприємств з підконтрольної терористичним формуванням території Донецької та Луганської областей на територію Росії¹⁵.

¹² За даними Держстату України, у 2015р. обсяг промислового виробництва скоротився ще на 13%, а отже сукупна величина падіння, порівняно з 2007р., перевищила 1/3 (34,3%). – Ред.

¹³ Джерело: Держстат України.

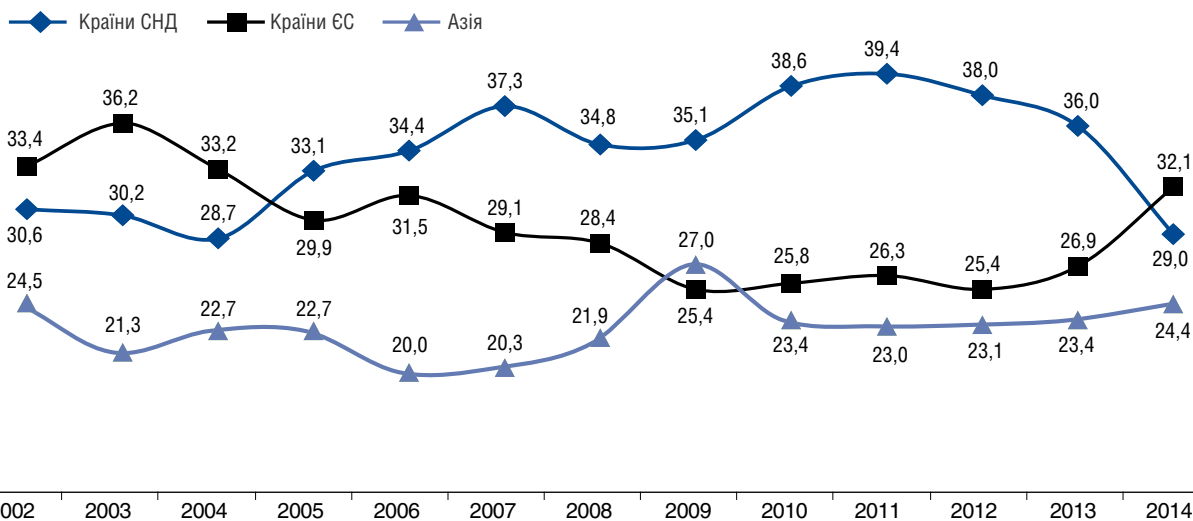
¹⁴ Об'єднані, ми виживемо – Президент. – Офіційне Інтернет-представництво Президента України; Новини, 9 березня 2015р., http://www.president.gov.ua/new_s/32438.html.

¹⁵ Див., наприклад: В Донецьке КамАЗи вивозять обладнання заводу “Топаз”. – Інформагентство “Ліга”, 23 августа 2014г., <http://news.liga.net/print/news/>; Из Луганской области в Россию вывезли два завода. – Інформагентство “Левый берег”, 22 октября 2014г., <http://economics.lb.ua>

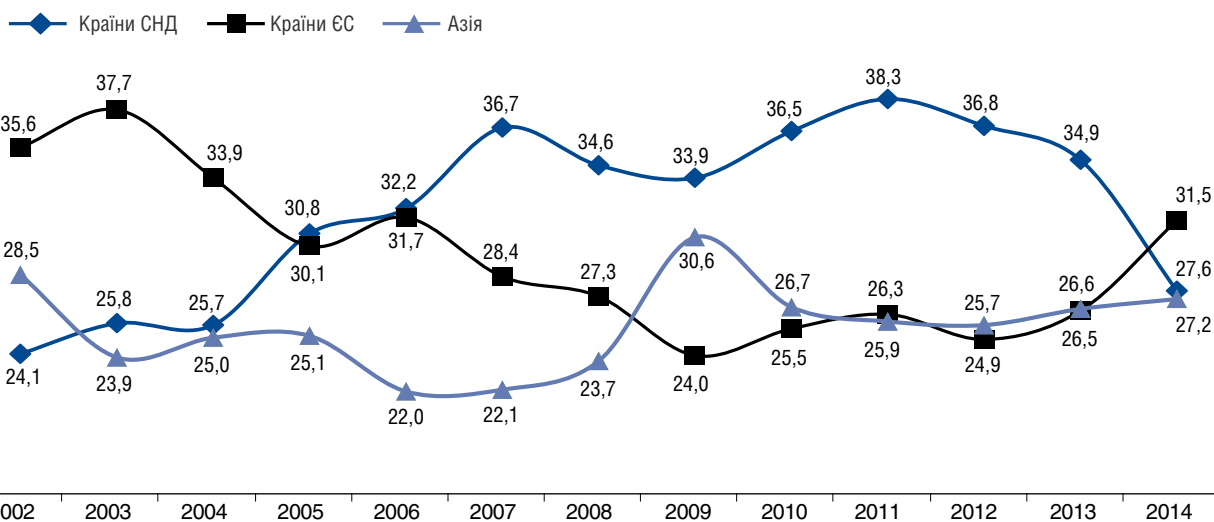

Географічна структура експорту України у 2002–2013 рр.,
%

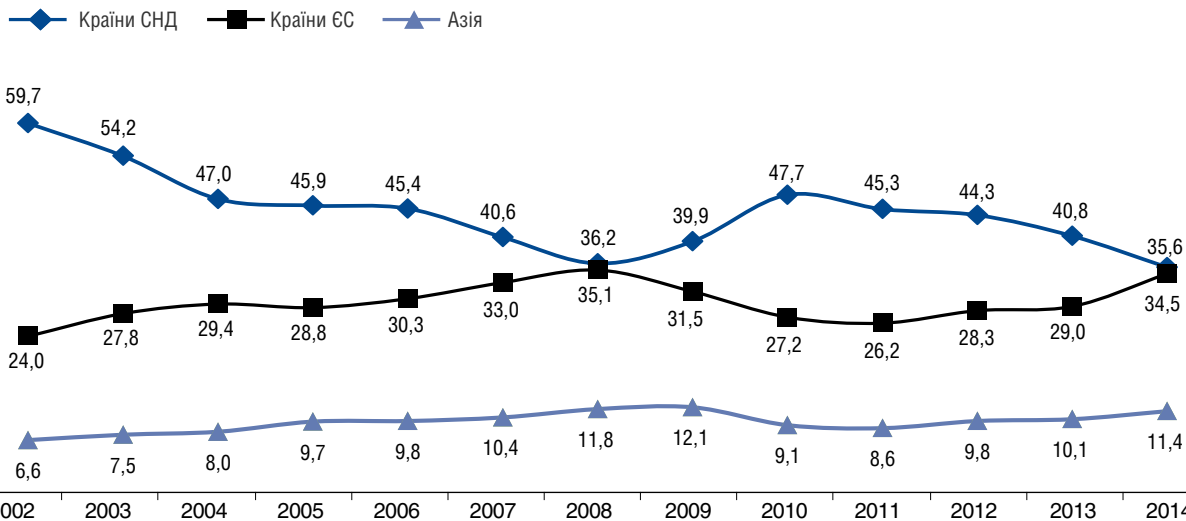
Експорт товарів і послуг

Експорт товарів

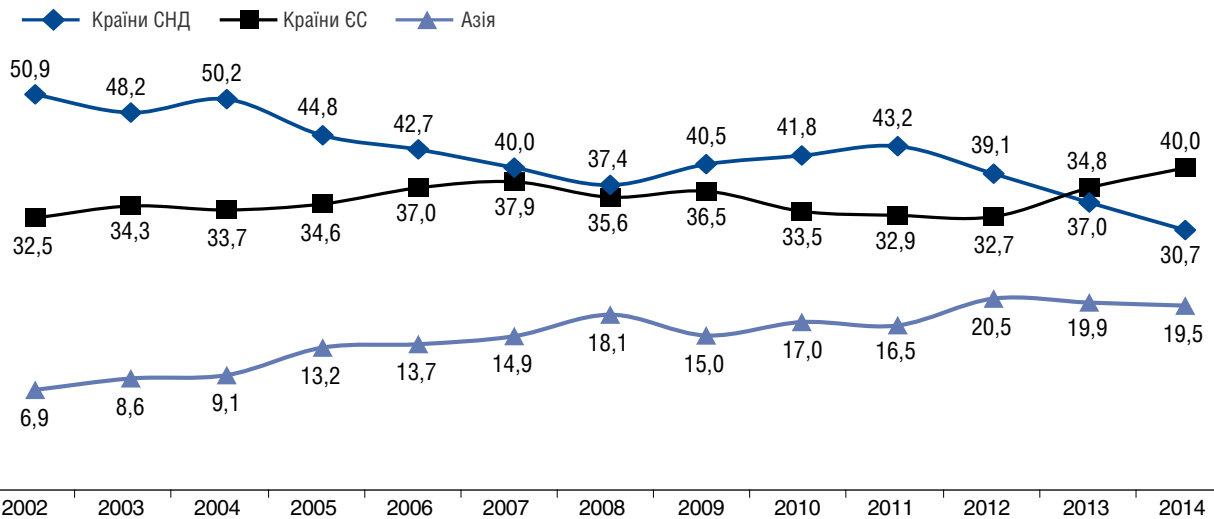

Експорт послуг

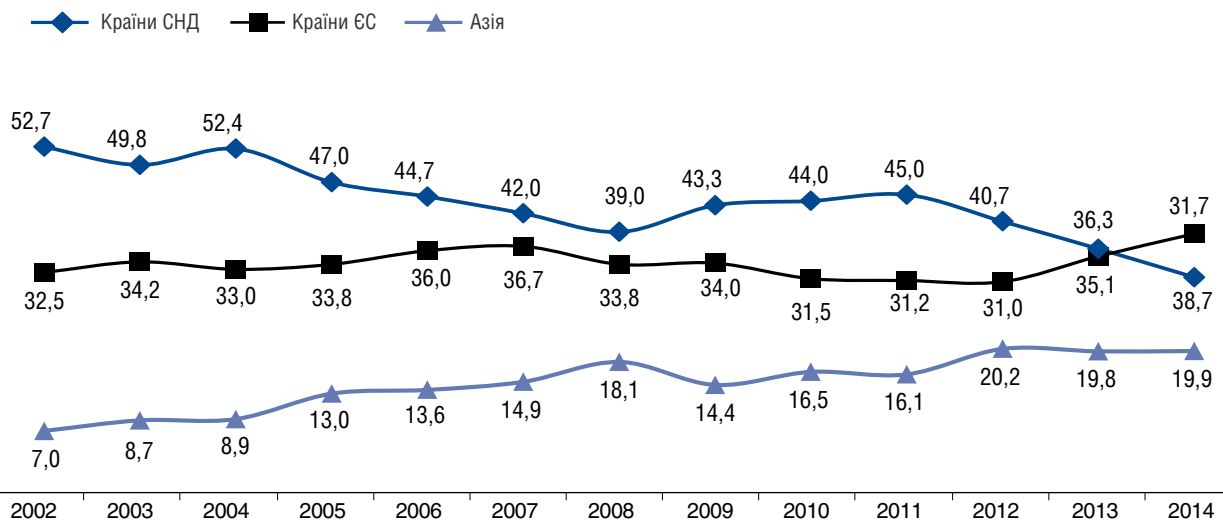

**Географічна структура імпорту України у 2002–2013 рр.,
%**

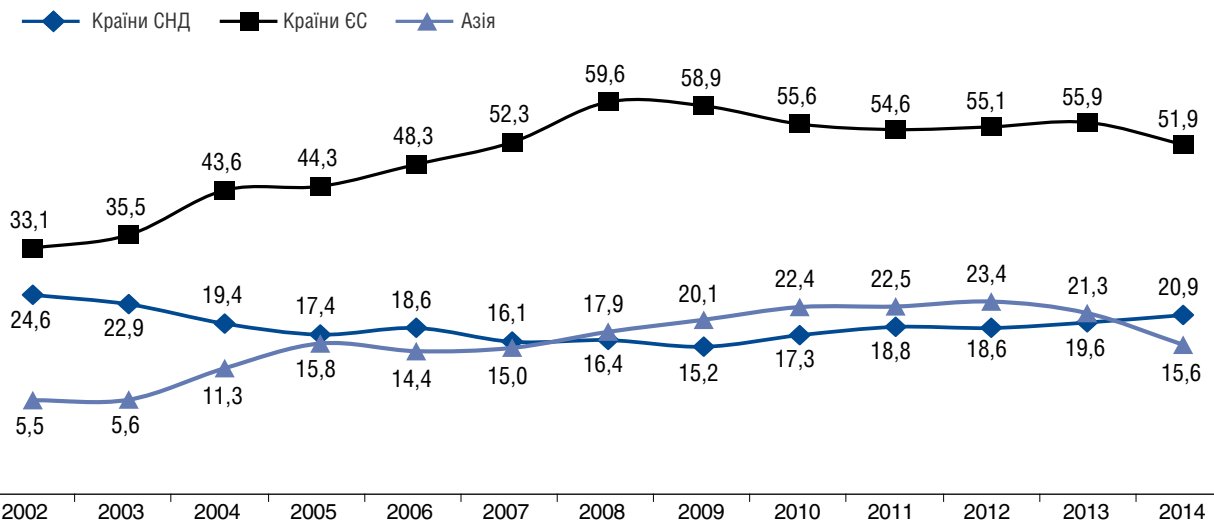
Імпорт товарів і послуг

Імпорт товарів

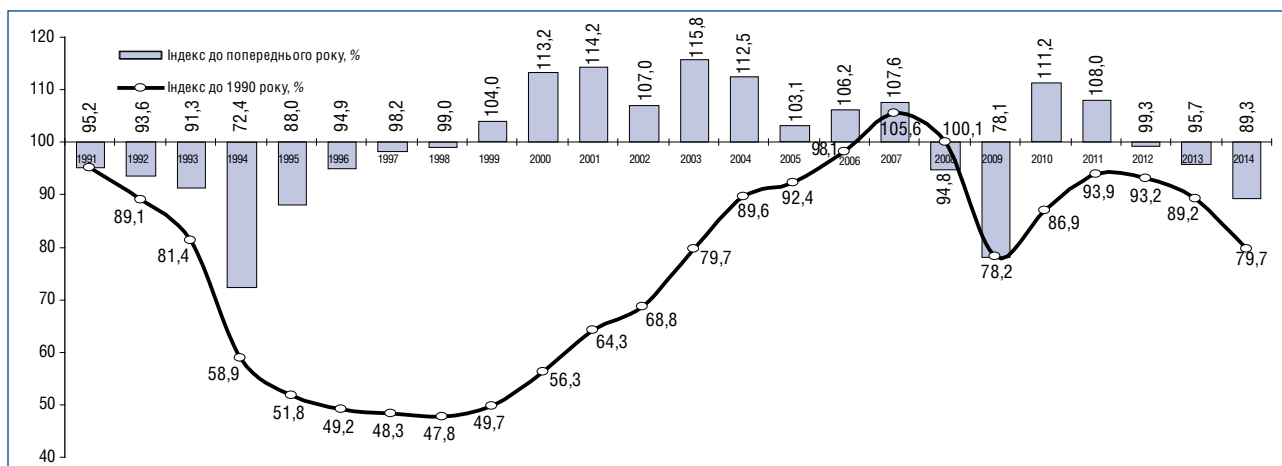

Імпорт послуг

Індекс промислового виробництва України у 1991–2014 рр.

Внаслідок відсутності системних інституційних реформ структурні проблеми промисловості перейшли в режим самовідтворення і можуть бути розв'язані лише в разі зміни нинішньої моделі квазіринкової економіки.

Яскравим проявом глибинних структурних проблем, наявних в українській промисловості, є зміна співвідношення між випуском гірничо-металургійного комплексу, з одного боку, та машинобудуванням і легкою промисловістю, з іншого. Внаслідок цього відбулася примітивізація галузевої структури, яка стала надмірно зорієнтованою на експорт недорогих, але технологічно простих виробів. Частка металургії продовжувала збільшуватися (навіть у 2014р.), тоді як машинобудування та легкої промисловості – зменшилася (таблиця “Структура реалізованої промислової продукції...”¹⁶)

До цього слід додати, що вітчизняне машинобудування не забезпечує потреби українських підприємств у продукції інвестиційного призначення. На внутрішньому ринку домінує продукція іноземних виробників, переважно з Німеччини та Китаю, яка за цinovими показниками та технічними характеристиками перевершує вітчизняні зразки.

Перспективи промислового сектору України

Деструктивні процеси в українській промисловості засвідчують нагальну необхідність переходу до розвитку галузі на основі **системної довгострокової стратегії** – що відповідатиме потребам економічних агентів (включно з інвесторами) і сприятиме впровадженню інновацій, оскільки виробництво конкурентоспроможної продукції інвестиційного призначення можливе за умови стратегічного планування бізнесом своєї діяльності на довгострокову перспективу.

Стратегія повинна виходити з визначення ролі та місця, яке повинна (може) посісти країна в регіональній і глобальній економіці, і враховувати наявні та потенційні (створювані) можливості. Зокрема, Україна потенційно може виконувати функції:

- світового виробника та постачальника якісних продуктів харчування¹⁷;
- авіабудівної і космічної держави;
- експортера продукції ВПК.

Тому стратегічними пріоритетами реформування вітчизняної промисловості можуть бути наступні:

- мінімізація зовнішньої вразливості та нестабільності економічної системи через залежність від

імпорту енергоресурсів та від коливань попиту на світових ринках на український експорт;

- технологічна модернізація вітчизняного виробництва та інфраструктури;
- суттєве розширення виробництва готової продукції для внутрішнього споживчого ринку;
- гарантування продовольчої безпеки країни та виконання місії світового виробника продовольства;
- забезпечення воєнної безпеки через модернізацію її воєнної організації за рахунок відродження вітчизняного ВПК і запуску у виробництво новітніх зразків військової техніки та озброєння;
- забезпечення енергетичної безпеки через модернізацію та розширення мережі енергогенеруючих підприємств традиційної та альтернативної енергетики.

Є сенс більш докладно зупинитися на деяких з перелічених пріоритетів, які можуть бути реалізовані у процесі виконання Угоди про асоціацію і впровадження ПВЗВТ з ЄС.

Так, активізація випуску окремих видів продукції машинобудівної галузі за рахунок зростання присутності на внутрішньому ринку можлива лише за умови підвищення її конкурентоспроможності завдяки використанню науково-технічних досягнень європейських країн та активізації вітчизняних наукових розробок у рамках виконання програм економічного розвитку.

Однак, переорієнтація вітчизняного виробництва на потреби внутрішнього ринку є важливою, проте недостатньою умовою покращення галузевої структури промисловості. В Україні внутрішній ринок, з огляду на його товарну структуру та, відповідно, структуру внутрішнього споживання, виступає суттєвим обмежувальним фактором для прогресивного переструктурування виробництва. Хоч у 2001-2013рр. структура внутрішнього ринку і змінилася в напрямі підвищення вибагливості споживання, але не настільки, щоб кардинально вплинути на зміну структури внутрішнього виробництва, особливо враховуючи зростаюче задоволення внутрішнього попиту за рахунок імпорту.

У найближчій перспективі, за збереження тенденції зростання рівня бідності населення, не варто сподіватися на прогресивну зміну структури його споживання та, відповідно, структури товарного ринку в цілому. Можна стверджувати, що вітчизняний ринок

¹⁶ Джерело: Держстат України.

¹⁷ Докладно див. статтю Т.Осташко “Пріоритети і механізми забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору України на ринку ЄС”, вміщену в цьому журналі. – Ред.

Структура реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності в Україні у 2001–2014 рр., %

Вид економічної діяльності	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	13,3	13,0
Переробна промисловість	67,2	65,2	63,5	66,4	68,2
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	18,1	16,7	18,2	19,5	21,5
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	2,6	2,4	2,4	2,9	3,4
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	7,0	5,8	4,5	4,0	3,7
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	3,3	4,3	4,3	4,4	3,9
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,7	0,7	0,7	1,1	1,2
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,4	4,3	4,3	4,6	4,8
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	18,8	18,2	16	17,7	19,2
Машинобудування	9,3	10	10,2	9,8	7,9
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,7	0,9	0,6	0,6	0,6
виробництво електричного устаткування	1,5	1,3	1,6	1,9	1,6
виробництво машин і устаткування, не віднесені до інших угруповань	2,9	2,9	2,7	2,9	2,5
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	4,2	4,9	5,3	4,4	3,2
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	2,2	2,1	2,2	1,6	1,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	20,8	22,1	24,5	19,7	18,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2,0	1,7	1,5	0,6	0,5

потрапив у своєрідну “пастку” структурної відсталості, вибратися з якої не вдасться без зовнішніх ринків та ресурсів і штучного стимулювання попиту в певних, бажаних з точки зору структурних змін, секторах. Саме з цих обставин також не варто розраховувати, що структура виробництва змінюватиметься еволюційним шляхом у напрямі покращення та технологічного вдосконалення: вочевидь, необхідний стратегічно орієнтований технологічний прорив.

Водночас, за окремими напрямками в економіці накопичився значний нереалізований потенціал для формування нових ринків і стимулювання внутрішнього виробництва, в т.ч. переорієнтації експортного виробництва на внутрішні потреби. Цей потенціал може бути реалізований через ініціювання і фінансову підтримку державою масштабних інфраструктурних (комунальних, транспортних, енергетичних), житлових, медичних, екологічних програм, а також – через освоєння структурних фондів ЄС та інших міжнародних інституцій, що потребує від бізнесу отримання нових навичок ведення бізнесу і прозорої діяльності.

Завдання диверсифікації географії зовнішньої торгівлі може бути виконане шляхом проведення реформ у процесі імплементації Угоди про асоціацію в частині створення ПВЗВТ, що передбачає модернізацію виробництв і залучення вітчизняних підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній через спільні науково-дослідницькі, комунікаційні та інформаційні проекти (що передбачається розділами IV “Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею” та V “Економічне та галузеве співробітництво” Угоди). Це також дасть можливість компенсувати наслідки розриву коопераційних зв’язків з підприємствами Росії та диверсифікувати експорт, орієнтований раніше переважно на російські ринки¹⁸.

Очевидною є необхідність формування в перспективі нової моделі міжнародної спеціалізації України, яка б, зокрема, передбачала і рух технологій із заходу на схід: технології імпортуються з країн ЄС, а товари, вироблені з їх використанням, постачаються до країн СНД та Азії. Проте, така нова модель може стати реальністю лише за умови реальної готовності всіх держав стати учасниками такого спільного економічного простору, який би з’єднував Європу та Азію.

Окремим завданням, виконання якого уможливить більш широке використання можливостей, що їх надає Угода про асоціацію, є завершення гармонізації вітчизняного законодавства з відповідними нормами і правилами ЄС у сфері технічного регулювання, природоохоронних заходів у процесі промислової діяльності, а також – лібералізації регуляторної політики. Слід зауважити, що на цей час, на тлі суттєвого прогресу в гармонізації системи технічного регулювання, досягнутому насамперед завдяки фінансово-технічній допомозі ЄС, спостерігаються ризики уповільнення темпів досягнення цільових параметрів розвитку самої системи технічного регулювання, а також невідповідності встановлених пріоритетів новим умовам торгівлі в рамках ПВЗВТ, що своєю чергою може призвести до зростання асиметричних ефектів, які наразі склалися у взаємній торгівлі України та ЄС. Вагомою проблемою в умовах перехідного періоду від державного контролю до ринкового нагляду є також певний вакуум контролю за якістю продукції¹⁹.

Висновки

Виконання Україною Угоди про асоціацію є необхідною умовою європейської інтеграції і сприятиме як розширенню присутності вітчизняних виробників товарів на європейському ринку, так і створенню належних умов для проведення внутрішніх економічних реформ, оскільки саме зовнішня торгівля, поряд з вільним рухом капіталу і трансфером технологій, слугує в зовнішньоекономічній діяльності головною рушійною силою економічного зростання²⁰. У цьому контексті надважливим завданням для промисловості України є залучення в технологічні ланцюги промислового виробництва країн ЄС.

Водночас, без структурних реформ, основою яких є інституційні зміни, без подолання відзначеного вище технологічного відставання від розвинутих економік жодного зрушення ні на європейському напрямі, ні на внутрішньому ринку не відбудеться. Через тривалу відсутність системних інституційних реформ структурні проблеми української промисловості перейшли в режим самовідтворення і можуть бути розв’язані лише в разі зміни нинішньої моделі квазіринкової економіки, формування стратегічного бачення бажаної моделі національної економіки та її місця в системі міжнародного поділу праці. ■

¹⁸ Див.: Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь. – Київ, НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014.

¹⁹ Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи: Наукова доповідь. – Київ, НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2015, с.19.

²⁰ Ця думка ґрунтується на широко визнаних уроках системної трансформації у державах Центральної та Східної Європи, які поділяють фахівці в різних країнах, у т.ч. в Росії. Див., зокрема: Результати трансформації в країнах Центральної і Восточної Європи (общественно-политический и экономический аспекты). – Москва, ИЭ РАН, 2013, с.25; Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь. – Київ, НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014.